

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.25.4-79.14>
CZU: 94(4-672.2):355.43:327(478)

ROLUL ȘI LOCUL ITALIEI ÎN POLITICA BALCANICĂ A ALIAȚILOR OCCIDENTALI ȘI ÎN RAPORT CU PROBLEMA MOLDOVEI DE RĂȘĂRIT (decembrie 1939 – martie 1940) (Partea II)*

Doctor în istorie **Mihai ȚURCANU**

E-mail: mihai.turcanu@protonmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5-33-127X>

Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Istorie

ITALY'S ROLE AND PLACE IN THE BALKAN POLICY OF THE WESTERN ALLIES AND IN RELATION TO THE ISSUE OF EASTERN MOLDOVA (December 1939 – March 1940) (Part II)

Summary. This is the second part of a study that analyzes the strategy adopted by the Western Allies to induce Italy to enter into a conflict with the Soviet-German tandem in the region of South-Eastern Europe. The strategy was implemented between September 1939 and March 1940. In the first phase, which lasted until December 1939, the British and French supported Grigore Gafencu's initiative – ultimately unsuccessful – to create a neutral Balkan bloc with Italy's participation. In the second stage, which is the subject of the present part of the study and took place from late December 1939 until March 1940, the Western Allies sought to determine Italy to assume security commitments toward the Balkans and, in particular, towards Romania; Such arrangements would have been directed against the Soviet Union and, implicitly, against the Soviet-German agreement which indirectly targeted Romania and, consequently, Germany.

Keywords: strategy, Western Allies, Italy, conflict, Soviet-German tandem, South-Eastern Europe, September 1939 – March 1940, neutral Balkan bloc, Gafencu, Balkans, Romania.

Rezumat. Aceasta este a doua parte a unui studiu care analizează strategia adoptată de Aliații occidentali pentru a determina Italia să intre într-un conflict cu tandemul sovieto-german în regiunea Europei de Sud-Est. Strategia a fost pusă în aplicare în perioada septembrie 1939 – martie 1940. Într-o primă etapă, derulată până în decembrie 1939, britanicii și francezii au susținut inițiativa – în cele din urmă eșuată – a lui Grigore Gafencu de creare a unui bloc balcanic neutru cu participarea Italiei. În a doua etapă, care face obiectul prezentei părți a studiului, desfășurată de la sfârșitul lunii decembrie 1939 și până în martie 1940, Aliații occidentali au urmărit să determine Italia să își asume angajamente de securitate față de Balcani, în special față de România. Astfel de aranjamente ar fi fost îndreptate împotriva Uniunii Sovietice și, implicit, împotriva înțelegerii sovieto-germane care viza indirect România și, în consecință, Germania.

Cuvinte-cheie: strategie, Aliații occidentali, Italia, conflict, tandem sovieto-german, Europa de sud-est, septembrie 1939 – martie 1940, bloc balcanic neutru, Gafencu, Balcani, România.

Schimbarea din politica balcanică a Italiei – în general, iar în ceea ce privește România – în special, a produs inițial o impresie favorabilă și la Ankara. Ministrul turc de externe, Şükrü Saraçoğlu, împărtășea opinia ambasadorului Franței la Ankara, René Massigli, potrivit căreia tendința evidentă de expansiune a Uniunii Sovietice către Strâmtoarea Bosphorului îi obliga pe italieni să înțeleagă că politica lor de slăbire a poziției României

în favoarea Ungariei și Bulgariei nu făcea decât jocul lui Stalin. Un indiciu în acest sens îl reprezentau și atacurile la care Bulgaria ajunsese de curând să fie supusă în presa fascistă, unde era înfățișată drept unealtă de propagare a influenței sovietice către Mediterană.

Ce-i drept, francezii au ajuns foarte curând să fie puși în gardă de faptul că, în pofida atitudinii războinice nou-asumate a Italiei (ministrul italian de externe, Ciano, de pildă, declarându-i ambasadorului Franței la Roma, François-Poncet, în legătură cu posibilitatea sprijinirii militare a României, că Italia avea deja expe-

*Partea I a articolului a fost publicată în nr. 3(78), 2025, al Revistei de știință, inovare, cultură și artă AKADEMOS.

riența unei intervenții împotriva sovieticilor în Spania, „adică într-o regiune de care era interesată mult mai puțin direct decât de Balcani”), aceasta nu dăduse niciun indiciu despre cum anume intenționa să sprijine militar România. Totodată, Italia nu făcuse niciun pas concret pentru a demara negocieri cu Iugoslavia sau Ungaria în vederea semnării unor convenții militare care să permită tranzitul către România și nu abordase nici Franța, nici Anglia, nici Turcia pentru a discuta posibilitatea – și mai complicată logistic – a sprijinirii României pe mare.

Totodată, Aliații știau că italienii erau în mod clar ostili stabilirii la Salonic a unei baze anglo-franceze de operațiuni în Balcani, deși o astfel de bază le-ar fi permis și lor să contribuie la sprijinirea militară a României împotriva sovieticilor. Nu era însă clar dacă englezii și francezii, chiar și având acea bază, ar fi fost dispuși să facă un asemenea pas, după cum la fel de îndoielnic era dacă Italia avea de gând să meargă mai departe în privința sprijinirii României, decât o făcuse deja Ciano prin declarațiile sale.

Din perspectiva unei potențiale debarcări anglo-franceze în Balcani, situația creată prin noua politică anunțată a Italiei față de România nu se arăta favorabilă. Întrucât, asumându-și această politică, italienii le făceau aparent pe plac francezilor, Aliații deveneau oarecum obligați să-i consulte în legătură cu orice posibilă intervenție în Balcani – la Salonic sau în alte puncte – din necesitatea de a menaja interesele și susceptibilitățile Italiei, care, iată, se angaja, chipurile, să sprijine o țară ce beneficia de garanțiile anglo-franceze de securitate. Evident, o atare situație era în întregime favorabilă Germaniei, care vedea astfel redusă posibilitatea deschiderii unui nou front balcanic împotriva sa.

Aceeași concluzie a tras-o la scurt timp și Turcia, care și-a schimbat curând opinia inițial favorabilă despre reorientarea politicii balcanice a Italiei, ajungând să considere că aceasta nu era altceva decât o manevră coordonată cu Germania – o interpretare pe care ambasada Franței la Ankara nu o considera lipsită de temeii [1, pp. 46-49]. Ministerul turc de externe aprecia că Aliații occidentali trebuiau să urmărească îndeaproape „jocul” Italiei, întrucât un bloc italo-maghiaro-iugoslavo-român, sub egida Italiei, și stindardul nonbeligeranței putea foarte ușor să capete o orientare pro-germană, România fiind considerată de Ankara dispusă să plătească un astfel de preț în schimbul unei protecții garantate [2, pp. 63-64]. Le-a displicut în special dorința ministrului român de externe, Grigore Gafencu, de a pregăti terenul pentru o posibilă cooperare viitoare între Italia și Antanta Balcanică [3, pp. 88-89].

În atare situație, și pentru a evita o asemenea evoluție, Aliații considerau că trebuiau, în pofida tuturor dezavantajelor unei astfel de abordări, să susțină în continuare întărirea Antantei Balcanice, să urmărească atent evoluția respectivei structuri, a cărei următoare reuniune avea să aibă loc pe 3-4 februarie 1940, la Belgrad¹, și să acționeze în continuare, pe cale diplomatică, alături de Turcia, pentru atingerea dezideratului includerii Bulgariei în acest bloc. Franța considera, la acea dată, că nu era departe ziua când ar fi trebuit inițiate discuțiile în capitalele balcanice în scopul pregătirii terenului pentru o debarcare aliată la Salonic.

Revenind la politica Italiei față de România, ambasada Franței la Roma împărtășea suspiciunile exprimate la Ankara. Totuși, François-Poncet îl avertiza pe premierul francez, Édouard Daladier, să nu-l considere pe Mussolini un adversar sigur și să nu-l trateze ca atare, întrucât ambiția acestuia l-ar fi împins, în orice situație, să-și păstreze față de Hitler un grad de autonomie ce putea fi exploatat în beneficiul Aliaților. Din acest motiv, politica Italiei era în mod constant oportunistă și putea lua, în egală măsură, o turnură decisivă împotriva Aliaților – dacă aceștia ar fi părut să piardă suficient teren în fața tandemului sovieto-german – sau împotriva Germaniei – dacă Hitler ar fi suferit eșecuri îndeajuns de semnificative pentru a-l motiva pe dictatorul italian. Din același motiv, ambasada Franței la Roma recomanda pregătirea terenului pentru o debarcare la Salonic, considerând necesară o discuție prealabilă cu Ciano, dar avertiza că, pentru a nu afecta negativ, în ochii Aliaților, politica de balansare a Italiei, orice debarcare care nu ar fi fost provocată de „evenimente, de un atac inamic, care n-avea caracterul unei riposte sau al unui răspuns la vreun apel explicit la ajutorul nostru”, ar fi constituit „cea mai gravă eroare” [5, pp. 81-83].

Proiectele respective prezintă interes prin faptul că examinau în continuare problema atitudinii Italiei. Neutralitatea italiană era considerată de britanici esențială nu doar pentru posibilitatea sprijinirii militare a României, ci, în general, pentru orice acțiune militară în Balcani. Politica Italiei era însă remarcabil de ezitantă și, totodată, duplicitară – fapt explicabil prin aceea că, deși țara nu ducea lipsă de ambiții de mare putere, ea nu dispunea nici pe departe de capaci-

¹Ambasada franceză de la Belgrad estima că rezultatul Conferinței Înțelegerii Balcanice de la Belgrad a constituit „eșecul tuturor manevrelor [italiene] ce urmăreau detașarea Iugoslaviei și României de Turcia” și că „solidaritatea Înțelegerii a fost afirmată prin faptul că, în loc să caute sprijin într-o putere din afara Balcanilor [adică Italia], părea să se orienteze în căutarea acestui sprijin către sud, adică în direcția Turciei” [4, pp. 156-158, p. 168].

tățile necesare pentru a le susține. De aceea, Mussolini ezita să întreprindă ceva concret, preferând, înainte de a pune totul pe o singură carte, să aștepte evoluțiile decisive ale conflictului, în loc să încerce să le influențeze prin propriile forțe.

Această concluzie reiese și din observația, menționată anterior, că, pe de o parte, Ciano transmitea semnale pozitive Aliaiților, iar, pe de altă parte, Mussolini refuza să discute cu britanicii și francezii chestiunea. În același timp, italienii nu conteneau să le dea românilor asigurări gratuite potrivit cărora, în eventualitatea unui atac bolșevic, România ar fi putut miza pe sprijinul Italiei. Mussolini, de pildă, i-a promis acest lucru lui T. Sidorovici, ministrul Propagandei, în cursul unei vizite la Roma, la sfârșitul lunii februarie sau începutul lunii martie 1940 [6]. Britanicii știau că România a continuat să primească asemenea asigurări din partea italienilor și către mijlocul lunii aprilie [7]², deși, pentru Aliaiți, devenise deja clar că italienii îi induceau în eroare pe români. Cu toate acestea, Gafencu transmitea reprezentanțelor diplomatice ale României din capitalele europene că Sidorovici, „în convorbirile pe care le-a avut... cu Mussolini și Ciano... a primit... în ce privește situația țării noastre față de primejdiile ce ar putea-o amenința de la răsărit, asigurări de simpatie activă care au o reală valoare politică” [9, ff. 346-347].

Spre sfârșitul lunii martie 1940, în rândul diplomației franceze a ajuns să predomine opinia că destinarea italo-grecă, alături de cea româno-maghiară – consecință a înțelegerii încheiate la Veneția între ministrul maghiar de externe, István Csáky și Galeazzo Ciano – precum și promisiunea Italiei de a veni în ajutorul României în eventualitatea unui atac sovietic, ambele evoluții considerate anterior la Paris drept favorabile Aliaiților și susținute activ de diplomația franceză, avuseseră, în fapt, consecințe negative pentru proiectele Parisului de deschidere a unui front balcanic. Francezii au ajuns la concluzia că aceste mutări ale Italiei nu fuseseră altceva decât un efort bine camuflat de „secondare eficientă” a politicii germane de „neutralizare” a Peninsulei Balcanice pe baza *status quo*-ului existent. În acele condiții, observau francezii, atât Berlinul, cât și Roma „se

²Documentele legației române de la Roma arată faptul că la începutul lunii aprilie 1940, Ciano se oferise, pentru prima dată, să medieze o înțelegere româno-maghiară asupra problemei Ardealului, sugerându-i lui Bossy că doar în aceste condiții putea ajuta România din motivul că „prietenia Italiei față de Ungaria este indestructibilă. Împrăștiată odată atmosfera otrăvitoare dintre români și maghiari, spre a înlesni italienilor puțința de a se lega și mai intim de soarta dvoastră” [8, ff. 67-72].

flatau” cu realizarea de a fi contracarat, în acest fel, orice posibil pretext ce putea fi invocat de britanici și francezi pentru o intervenție militară în Balcani [10, p. 336]. Astfel, Parisul a fost nevoit să recunoască faptul că s-a lăsat indus în eroare de italieni, pe care, încurajându-i să adere la proiectul lui Gafencu privind constituirea unui bloc al statelor neutre sau să-și asume angajamente de securitate față de România, sperase să-i ademenească într-un rol de frunte, capabil să-i plaseze în competiție cu Germania.

Sovieticii au reacționat și ei la atitudinea pe care Italia o afișa, mai nou, în raport cu problema Basarabiei. În aprilie 1940, ambasada sovietică de la Roma a cerut explicații legației române din capitala italiană în legătură cu seria de vizite efectuate de Antonescu, Sidorovici, Giurescu, Christu, interpretate unanim, inclusiv de presa italiană, drept o „strângere a relațiilor româno-italiene în vederea unei politici comune împotriva Rusiei”. Moscova a avertizat România că, în orice caz, Italia era prea departe pentru a putea ajuta în eventualitatea „improbabilă” a unui atac sovietic și că Roma se angajase, pe ascuns, să susțină pretențiile maghiare și bulgare împotriva Bucureștiului. Potrivit diplomaților sovietici, România ar fi trebuit să dea curs „invitației la vals” a lui Molotov din 29 martie și să caute o înțelegere cu URSS în privința Basarabiei, putând fi „mirată de generozitatea guvernului sovietic”, care poate nici nu i-ar fi cerut Basarabia, mulțumindu-se cu o bază navală destinată apărării împotriva unei eventuale debarcări a generalului francez Weygand [11, ff. 175-176]. Însărcinatul cu afaceri sovietic la Roma s-a oferit chiar să întreprindă demersuri la Moscova în acest sens.

În convorbirea sa din 4 aprilie cu Pellegrino Ghigi, ministrul Italiei la București, Gafencu a subliniat că nu excludea ca declarațiile ostile ale lui Molotov la adresa României, din 29 martie, să se fi datorat a ceea ce el își închipuia a fi „colaborarea atât de prietenoasă [a României] cu Italia”; românul a adăugat însă că „acest lucru nu ne indispuce cu nimic. Nu ne ascundem prieteniiile”. La rândul ei, legația Italiei la București nu pregeta să alimenteze aceste iluzii ale lui Gafencu, asigurându-l că, după întvederea de la Brenner (la care ne vom referi în continuare), „politica Italiei față de statele dunărene și balcanice rămâne aceeași pe care o cunoaștem” – declarație la care ministrul român s-a grăbit să răspundă că nu avea nicio îndoială [12, f. 435].

Germanii au privit și ei cu ostilitate iluziile pe care italienii le creau românilor, de vreme ce acestea erau în mod clar contrare proiectelor de implementare a înțelegerilor lor cu sovieticii. În ceea ce privește primirea făcută lui Sidorovici la Roma și asigurările

primite de acesta din partea italienilor, Mackensen, ambasadorul Germaniei la Roma, i-a sfătuit pe românii de acolo „să nu-și facă iluzii”. Un avertisment asemănător a fost dat de Mackensen și în legătură cu problema Basarabiei, întrucât – observa el, la fel ca mulți alți diplomați – în contextul în care Armata Roșie avusese o prestație sub așteptări în Finlanda, oamenii de stat și diplomații români începuseră să facă tot mai des declarații despre hotărârea lor de a se opune unei eventuale anexări sovietice a Moldovei de Est. Mackensen le-a arătat românilor că Germania dorea pace în Europa de Sud-Est, că nu voia să vadă Rusia în Balcani, dar că „în genere, se socotește că Balcanii încep la Prut” și, prin urmare, „trebuie închisă chestiunea Basarabiei... a cărei soartă, să fim sinceri, nu interesează pe nimeni în afară de Dvs.; în tot cazul, nu pe germani sau pe italieni, care nu vor decât un lucru: să se stabilească pacea în Sud-Est, indiferent dacă este într-un fel sau altul”. El i-a amintit lui Bossy că, în decembrie 1939, Gafencu se arătase dispus să facă cedări teritoriale sovieticilor, dar „acum refuzați, pentru că evenimentele din Finlanda vă încurajează la rezistență. Dar să știți că armata sovietică nu este de disprețuit. Dacă vă atacă, ce faceți?” Românul a găsit cu cale să răspundă: „vom face ca finlandezii. Dacă e să murim, vrem să murim frumos”, la care Mackensen a replicat că România nu avea să fie ajutată de nimeni, eventual, „englezii vă vor sprijini prin campanii de presă”.

Sursele diplomatice românești din mai multe capitale europene consemnau știri care reflectau opinia cât se poate de verosimilă că Germania își manifestase anterior nemulțumirea față de întrevederea lui Csáky cu Ciano la Veneția și, în general, față de atitudinea Italiei privind Finlanda, URSS și declarațiile italienilor despre disponibilitatea de a apăra țările din bazinul dunărean de sovietici, care, se pare, îi abordaseră pe italieni în vederea îmbunătățirii relațiilor bilaterale [13, f. 279]. Zvonurile mai arătau că, pentru a-l îmbuna pe Mussolini, Hitler îl asigurase că nu intenționa să atenteze la independența sau integritatea Ungariei [14, f. 294]. Se știe, de altfel, că Italia a trimis echipament militar Finlandei pentru a o ajuta să reziste Uniunii Sovietice, echipament care a fost însă interceptat și sechestrat temporar de către germani, până la încheierea Păcii de la Moscova, fapt ce a complicat suplimentar relațiile italo-germane.

În ceea ce privește eforturile pe direcția italiană, pentru a satisface condiția pusă României de secretarul britanic de stat pentru afaceri externe, Halifax, în vederea extinderii valabilității garanțiilor (asigurarea unei atitudini favorabile a Italiei), Gafencu sublinia, în Consiliul de Coroană din 6 martie 1940, rezoluția

Marelui Consiliu Fascist din 8 decembrie 1939³ de a adopta o atitudine „categoric potrivnică tendinței de expansiune bolșevică” și care arăta că „tot ce se poate petrece în bazinul dunărean și Balcani interesează direct Italia”, precum și discursul lui Ciano din 16 decembrie, în care acesta denunța primejdia comunistă, declara că Italia era gata să lupte împotriva ei și sublinia că relațiile româno-italiene erau, chipurile, „cu totul cordiale”.

Gafencu le arăta consilierilor regali că, în cursul vizitei lui V. Antonescu la Roma, din 23–26 decembrie, Ciano promisese României, în eventualitatea unei agresiuni sovietice, „tancuri, tunuri antiaeriene, tunuri antitanc și avioane”, și dăduse asigurarea – bazându-se pe „marea autoritate de care Ducele se bucură în Ungaria” – că aceasta din urmă nu ar fi atacat România în eventualitatea unei agresiuni sovietice; într-un asemenea caz, Ciano le dădea românilor următorul sfat: „Față de ruși fiți dârji. Dacă vă amenință, ridicați tonul, nu fiți sfoși, puteți conta pe noi. Dacă se încumetează să vă atace, îi veți învinge”.

Gafencu mai arăta că, după întrevederea sa cu Csáky din primele zile ale lunii ianuarie 1940, Ciano repetase asigurarea referitoare la neutralitatea binevoitoare a Ungariei în eventualitatea unui atac sovietic, adăugând că ministrul maghiar de externe acceptase să faciliteze și un sprijin italian pentru România în acel caz, dar refuzase ideea semnării unui pact de neagresiune româno-maghiar. Ciano sublinia că ungerii nu renunțau la pretențiile lor revizioniste, în pofida acelor asigurări, ci doar promiteau să nu le pună pe tapet într-un moment greu pentru România. La întrebarea lui Bossy despre „chezășia” pe care România o putea avea din partea ungerilor că aceștia totuși „n-ar sări în spatele nostru dacă suntem atacați pe Nistru”, Ciano a declarat că era „autorizat” de Csáky să le arate românilor că Ungaria ar fi păstrat, în acel caz, o atitudine de neutralitate binevoitoare, dar își rezerva libertatea de acțiune în trei eventualități: 1) dacă s-ar comite masacre împotriva ungerilor din Ardeal; 2) dacă guvernul român ar fi răsturnat și înlocuit cu unul comunist; 3) dacă, „fără a se bate, România ar ceda Basarabia Rusiei și Dobrogea Bulgariei”. La îndoielile exprimate de Bossy referitoare la posibila invocare a unor „măceluri” ale ungerilor din Ardeal, care ar fi putut servi drept pretext pentru o lovitură dată pe la

³Acea rezoluție, interpretată de legația României de la Roma ca fiind „îmbucurătoare”, întrucât desemna „Europa dunăreană și balcanică” ca fiind „zona de interese directe ale Italiei”, era adoptată în contextul veștilor despre invazia sovietică a Finlandei și care prvoacă manifestații masive anti-sovietice ce avea și conotații anti-germane, la Roma și în alte orașe italiene: [15, ff. 119-120].

spate României în timp ce aceasta lupta cu sovieticii, Csáky l-a asigurat că un asemenea scenariu era exclus, întrucât garanția pe care o dăduse lui Ciano era o garanție dată Italiei, iar Italia ar fi interpretat un astfel de gest drept încălcarea unei înțelegeri bilaterale cu ungurii. Gafencu sublinia că acele asigurări „au pentru noi o netăgăduită valoare. Ele contribuie la formarea unui front antibolșevic și întăresc astfel hotărul nostru cel mai amenințat”.

Astfel, în martie 1940, Gafencu se arăta convins, în fața Consiliului regal, că, în ceea ce privește garanțiile occidentale și aplicabilitatea lor într-un caz de atac sovietic, „situația se îndreptase” în urma „lămuririi într-un sens atât de favorabil nouă a atitudinii Italiei și Turciei [care] a contribuit indirect la întărirea garanțiilor franco-engleze” [16, ff. 70-77]⁴. Gafencu însă se înșela în întregime, iar englezii și francezii observau acest lucru, fără a o arăta, întrucât n-ar fi fost indicat ca, pe această cale, să descurajeze atitudinea din ce în ce mai hotărâtă pe care românii începeau să o afișeze în acele circumstanțe. Problema era că această determinare era influențată de circumstanțe externe interpretate greșit de conducerea României (deși trebuie amintit, din nou, că turcii și italienii se pare că îi induceau în eroare deliberat pe români⁵), inclusiv de modul în care se desfășura războiul sovieto-finlandez. Când însă, două luni mai târziu, acele circumstanțe s-au risipit, determinarea respectivă a dispărut și ea.

În contextul semnării Păcii de la Moscova, care a pus capăt campaniei sovietice împotriva Finlandei, au început să se clatine speranțele României și ale ambasadei Franței la Roma de a găsi în Italia sprijinul necesar pentru contracararea amenințării sovietice la adresa hotărului estic al statului român, exact atunci când românii ar fi avut cea mai mare nevoie de confirmarea acestui sprijin. Ambasada Franței la Roma remarca, în ultimele zile ale lunii martie, că în capitala italiană se intensificau discuțiile privind o iminentă reconciliere italo-sovietică, iar un semnal concret în acest sens fusese reînnoirea tratatului economic sovieto-italian. Diplomația franceză considera – corect – că această

⁴În aprilie 1940, generalul Ion Sichițiu era și el de părerea că atitudinea afișată de Italia demonstra că aceasta era pregătită să acopere „politicește și strategicește spatele Ungariei și indirect pe acela al României” și că România ar fi putut conta pe Mussolini nu doar în ceea ce privește amenințarea sovietică ci, potențial, și cea germană: [17, ff. 24-25]

⁵ De exemplu, la 6 aprilie 1940, Ciano îl asigura pe Bossy că toate zvonurile cu privire la îmbunătățirea relațiilor sovieto-italiene erau false, la fel ca și zvonurile cu privire la „o atitudine comună italo-germano-rusă” în Balcani și că „toate asigurările de prietenie ce ne-au fost date în timpul din urmă rămân deci în picioare” [18, f. 83].

reconciliere se producea în urma deciziei lui Mussolini care, contrar dorințelor lui Ciano, fusese convins de Hitler, cu ocazia întâlnirii de la Brenner din 18 martie 1940, să adere la politica sovietică a Germaniei. Legația română la Roma nota, la rândul ei, că, potrivit informațiilor de care dispunea, Mussolini acceptase la Brenner să porceadă la o destindere a relațiilor sovieto-italiene, iar impresia generală era aceea că, la Brenner, cei doi dictatori urmăreau să demonstreze lumii întregi gradul înalt de coeziune al alianței lor [19, ff. 395-396]. Legația României consemna în mod repetat și zvonurile potrivit cărora Mussolini ar fi acceptat la Brenner destinderea cu sovieticii în schimbul unei promisiuni din partea lui Hitler că aceștia nu ar fi atacat Ungaria sau România [20, ff. 357-358]. Această evoluție i-a condus pe francezi la concluzia că Mussolini era, în principiu, decis să intre în război de partea Germaniei [21, pp. 348-349]. Ambasada SUA la Moscova remarca, la rândul ei, că, în discuția de la Brenner, precedată de vizita lui Ribbentrop la Roma, din 11-12 martie 1940, germanii reușiseră să obțină o reconciliere italo-sovietică; sursele americane consemnau că, în aceeași perioadă, presa sovietică adoptase un ton amical față de Italia [22].

Istoriografia rusă notează, la rândul ei, că Ribbentrop a discutat cu Ciano problema relațiilor italo-sovietice cu ocazia vizitei celui dintâi în Italia, vizită care a pregătit terenul conferinței de la Brenner. Cu acel prilej, Ciano și-a exprimat dorința de normalizare a acestor relații, după ce, la începutul lui ianuarie, ambasadorul italian la Moscova, Augusto Rosso, părăsise capitala sovietică fără altă explicație decât aceea că o făcea la însărcinarea guvernului său și luându-și cu el lucrurile, fapt care i-a făcut pe sovietici să creadă că nu mai intenționa să revină. În urma vizitei la Roma, Ribbentrop l-a însărcinat pe Schulenburg să-l informeze pe Molotov că Mussolini luase decizia de a îmbunătăți relațiile sovieto-italiene și că avea să înceapă cu raporturile economice. În aceste condiții, francezii estimau că Mussolini fusese convins că, sprijinită de sovietici, Germania se afla pe calea victoriei [23, pp. 348-349]. Molotov îl considera pe Ciano vinovat de înrăutățirea relațiilor sovieto-italiene, punând această evoluție pe seama influenței sale asupra lui Mussolini, întrucât Ciano, după cum consemna chiar ambasadorul sovietic la Roma, era mai curând adeptul unei cooperări cu Franța și Anglia, mai ales în condițiile alianței sovieto-germane. Germanii, realizând pericolul unei sciziuni cu Italia din pricina factorului sovietic, au depus eforturi considerabile, atât la Moscova, cât și la Roma, pentru a apropia pozițiile celor două capitale; ei au promovat constant inițiativa dată, Schulenburg jucând un rol de frunte în acest sens. Obiectivul a fost atins de

germani în mai 1940, Ribbentrop arătându-i lui Molotov, la sfârșitul lunii, că vina pentru deteriorarea acelor relații îi aparținea lui Mussolini, dar că acesta era gata să întindă primul mâna sovieticilor pentru a remedia situația și că era dispus să-l trimită pe Rosso înapoi la Moscova, ceea ce s-a și întâmplat două săptămâni mai târziu [24].

Gafencu era la curent cu toate știrile privind presupusa reconciliere italo-sovietică și solicita reprezentanțelor României din capitalele occidentale să țină seama de faptul că „depinde în bună parte de prudența și de abilitatea diplomatică a statelor apusene ca Italia să poată continua, în Balcani și în Mediterana, politica ei strict italiană și ferită de înrâuririle străine, politică pe care punem un preț deosebit” [25, ff. 399-340], adică cerea Londrei și Parisului să promoveze o politică de menajare a intereselor italiene.

Pe de altă parte, Ambasada Franței la Roma remarca faptul că, deși italienii nu doreau, într-adevăr, să-i vadă pe sovietici înaintând în Balcani, în aceeași măsură nu-i doreau nici pe englezi și francezi, sprijiniți de turci, intervenind în regiune. În aceste condiții, ambasada franceză aprecia că este posibil ca, la Brenner, Mussolini să-i fi promis lui Hitler să caute să împiedice un eventual pasaj anglo-francez prin Strâmtoarele turcești [26, p. 385].

Britanicii ajunseseră și ei, la începutul lunii aprilie 1940, la convingerea că Mussolini se decisese definitiv în favoarea taberei Germaniei. Ca urmare, politica anglo-franceză era că nu trebuiau să facă nimic care să grăbească intrarea Italiei în război, dar, pe de altă parte, nici să o abordeze cu propuneri de cooperare și de „îmbunătățire a relațiilor” ce ar fi putut fi interpretate la Roma drept semn de slăbiciune, întărind astfel decizia lui Mussolini de a juca „cartea Germaniei” [27, pp. 394-395]. În aceste împrejurări, în primăvara anului 1940, britanicii au păstrat o atitudine conciliantă față de Italia, considerând că trebuiau să facă tot posibilul pentru a evita un conflict militar cu Roma (chiar și în eventualitatea unei agresiuni armate a lui Mussolini în regiunea balcanică); din acest motiv, priveau cu rezerve dorința Franței ca Alianții să-și asume un rol mai activ în închegarea unei alianțe balcanice [28, f. 225], pas care, în opinia lor, ar fi împins o Italie „aflată la o răscruce” [29, f. 210] și mai mult în brațele Germaniei – aspect al politicii britanice înțeles pe deplin de diplomații români la Londra [30, ff. 311-312].

Există însă și surse documentare care arată că, în particular, Gafencu evalua situația mai realist decât o prezenta colegilor de guvern sau Consiliului Regal. Astfel, într-un referat din 26 martie, în care analiza situația internațională în Europa de Sud-Est după strângerea – în urma vizitei lui Ribbentrop la Roma și

a întrevederii de la Brenner – a relațiilor germano-sovieto-italiene, Gafencu demonstra o înțelegere solidă a realității politice. Cele două evenimente menționate au avut loc după Consiliul Regal la care facem trimitere.

Gafencu constata că România se afla într-o situație cu totul nouă. Din contactele sale cu emisarii germani Fabricius, Clodius ș.a., trăgea concluzia, corectă, că pe Germania nu se putea conta pentru a stăvili viitoarea tentativă a sovieticilor, pe care o considera inevitabilă, de anexare a Basarabiei. Nu era însă sigur de rezultatul pe care politica germană față de Italia îl va produce la Roma și se agăța de speranța că Mussolini nu avea să renunțe la „argumentul antibolșevic” ce-i aducea prestigiu și autoritate și îl delimita de germani, ca factor de sine stătător, cu potențial decisiv în Balcani. Din acest motiv, Gafencu evalua greșit că se putea miza pe continuarea unei politici italiene de camuflare a intențiilor reale; estima însă corect că apropierea sovieto-italiană mediată de germani nu ar fi putut influența intențiile Moscovei în raport cu statul român. La fel de just aprecia că era exclus ca apropierea germano-sovieto-italiană, contrar zvonurilor epocii, să fi inclus o înțelegere de garantare a independenței României și a status quo-ului regional. Pe măsură ce această apropiere se realiza, observa el, libertatea de acțiune a României scădea drastic: „nu ne mai putem sprijini pe unii împotriva altora”.

Un alt element definitoriu al noii situații era că închegarea triumphiului Berlin–Moscova–Roma „elimina... orice înrăurire occidentală în regiunea noastră” și că, în asemenea împrejurări, „neatârănarea și siguranța noastră nu ar mai depinde de un echilibru european, ci ar fi așezate la adăpostul unui compromis între cele trei mari puteri mărginașe, care caută să-și întindă și să-și împartă zona lor de influență”. De fapt, scenariul pe care Gafencu îl considera nou în martie 1940 era în aplicare încă din august 1939, de când România fusese inclusă în protocolul adițional secret al Pactului Ribbentrop–Molotov; ceea ce se schimbase în martie 1940 era că Germania începuse să ia măsuri concrete pentru a preveni orice tentativă a Italiei de a interfera cu acel aranjament. Evoluția aceasta zădărnicea planurile României care, din decembrie 1939, ajunsese să mizeze tot mai mult pe speranța, alimentată generos, dar gratuit, de italieni, că Roma ar putea oferi sprijin în eventualitatea unei amenințări sovietice și că, mai mult, acest sprijin ar facilita o acțiune anglo-franceză de onorare a garanțiilor din 13 aprilie 1939, în condițiile indicate de Halifax la 14 decembrie 1939.

În noul context, Gafencu era nevoit să admită că, pe măsură ce se apropia de sovietici, Italia fie nu putea, fie nu dorea să ajute România. Nu vedea altă soluție de-

cât continuarea, cu „prudență desăvârșită”, a politicii de neutralitate, „pentru a ne feri de uneltirile, uneori lipsite de scrupule, ale diplomației anglo-franceze, care ne poate oferi în împrejurările de azi numai îndemnuri, dar niciun sprijin efectiv”, dublată de o acțiune diplomatică la Londra și Paris, menită să evidențieze riscurile la care erau expuși Balcanii dacă Alianții nu ar promova o politică suficient de conciliantă față de Italia, precum și de întărirea legăturilor cu alianții României din Antanta Balcanică, în sensul transformării acesteia într-o alianță *erga omnes*, „singurul sprijin real în cazul unei agresiuni rusești”, după cum aprecia Gafencu [31, ff. 315-322]. Rămâne însă neclar din ce considerente credea el, în martie 1940, că alianții României ar fi fost mai dispuși să transforme alianța lor cu statul român într-una *erga omnes*, decât fusese România însăși dispusă să transforme, în 1938, Mica Înțelegere într-o asemenea alianță, sau, în 1939, alianța româno-polonă.

Articol recepționat: 7 mai 2025

Articol acceptat: 23 septembrie 2025

BIBLIOGRAFIE

1. Massigli către Daladier, T. n° 73 din 14 ianuarie 1940, în: Documents Diplomatiques Français (DDF), nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, Peter Lang, Bruxelles, 2004.
2. Massigli către Daladier, T. nos 84 à 88 din 17 ianuarie 1939, în: DDF, nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, 2004.
3. Massigli către Daladier, T. nos 137 à 140 din 25 ianuarie 1940, în: DDF, nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, 2004.
4. Massigli către Daladier, T. nos 259 à 267 din 10 februarie 1940 și Coche (Însărcinatul francez cu Afaceri la Belgrad) către Daladier, T. n° 152 din 14 februarie 1940, în: D.D.F., nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, 2004.
5. François Poncet către Daladier, T. n° 482 din 22 ianuarie 1940, în: DDF, nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, 2004.
6. Halifax către Hoare, nr. 122 (R 2873/26/37) din 4 martie 1940, în: Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Mcf. Anglia, i. 3494, r. 286.
7. Cancelaria Ambasadei de la Ankara către Departamentul Sudic al Foreign Office-ului, nr. 10/393/40 din 13 aprilie 1940, în: ANIC, Fond Mcf. Anglia, i. 3494, r. 283.
8. Bossy către MAS, nr. 16834 din 4 aprilie 1940, în: ANIC, Fond PCM – Ion Antonescu, i. 764, v. 51/1940.
9. Gafencu către MAS, nr. 11329 din 26 februarie 1940, în: Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al României (AMAER), Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 63.
10. Sous-Direction de l'Europe, Bilan et perspective de la guerre, 22 martie 1940, în: D.D.F., nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, 2004.
11. Bossy către Gafencu, 19 aprilie 1940, în: ANIC, Fond Gr. Gafencu, inv. 2106, v. 15.
12. Direcția Politică a MAS., Buletinul informativ nr. 82 din 5 aprilie 1939, în: AMAER, Fond 71/România 1920-1944, v. 430.
13. Cadere către Gafencu, nr. 115 din 15 ianuarie 1940; Franassovici către MAS, nr. 35 din 16 ianuarie 1940, în: AMAER, Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 63.
14. Bossy către MAS, nr. 263 din 19 ianuarie 1940, în: AMAER, Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 63.
15. Bossy către MAS, nr. 7021 din 9 decembrie 1939 și nr. 1939 din 6 decembrie 1939, în: AMAER, Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 63.
16. Bossy către MAS, în: AMAER, Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 63.
17. Sichitiu, I. Situația politică a României văzută în prisma evenimentelor internaționale din cursul anului 1939 și urmările ce se prevăd pentru viitor (referat), 27 aprilie 1940, în: Fond Grigore Gafencu, inv. 2106, v. 96/1940.
18. Gafencu către Stoica, nr. 19627 din 6 aprilie 1940, în: ANIC, Fond Vasile Stoica, v. I/73.
19. Bossy către MAS, nr. 1393 din 20 martie 1940, în: AMAR, Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 104.
20. Direcția Politică a MAS, Buletin informativ nr. 70 din 22 martie 1940, în: AMAER, Fond 71/România 1920/1944, v. 52.
21. François Poncet către Reynaud (Președintele Consiliului de Miniștri, Ministrul de Externe al Franței), T. n° 1861 din 25 martie 1940, în: DDF, nouvelles séries, 1939/1944, v. 2, 2004.
22. Steinhardt (Ambasadorul S.U.A. la Moscova) către Secretarul de Stat, 760D.61/1346 din 20 martie 1940, în: Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers, 1940, The British Commonwealth, The Soviet Union, The Near East and Africa, vol. III, Washington, 1958, doc. 177.
23. François Poncet către Reynaud, T. n° 1861 din 25 martie 1940, în: DDF, nouvelles séries, 1939/1944, v. 2, 2004.
24. Akhmetkarimov, B. G.; Grishin, Ya. Ya., Sovetsko ital'ianskie otnosheniya nakanune Velikoy Otechestvennoy voyny. 1940 – iyun' 1941 gg. (po stranitsam dokumentov), în: Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii, 2020, № 2.
25. Gafencu către reprezentanțele României la Londra și Paris, nr. 18007 din 28 martie 1940, în: AMAER, Fond 71/E.9 al Doilea Război Mondial, v. 63.
26. François Poncet către Reynaud, T. nos 1966 à 1968 din 30 martie 1940, în: DDF, nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, 2004.
27. Corbin către Reynaud, T. nos 1226 à 1232 din 4 aprilie 1939, în: DDF, nouvelles séries, 1939-1944, v. 2, 2004.
28. Pr. vb. nr. 95 (40) al ședinței Cabinetului de Război din 17 aprilie 1940, în: TNA, CAB 65/6 Original Reference (40) 56(40) 108, 1940 1 Mar 30 Apr.
29. Certain aspects of the present situation. Memorandum by the Chiefs of Staff Committee, W.P. (40) 111 (also COS (40) 270), 26 martie 1940, în: The National Archives (TNA), CAB 66/6 Original Reference 71 (40) 120 (40), 1940 24 Feb 4 Apr.
30. Florescu către MAS, nr. 197 din 12 martie 1940, în: AMAER, Fond 71/Anglia, v. 11.
31. Note în marginea convorbirii cu dl. Clodius, 26 martie 1940, în: AMAER, Fond 71/Germania, v. 79.